

1770-2020: 250 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

Η επανάσταση του Δασκαλογιάννη μέσα από τη λαϊκή μούσα

Μετά την παράδοση του Χάνδακα στους Οθωμανούς τον Σεπτέμβριο του 1669 ξεκινάει μια σκοτεινή περίοδος για την Κρήτη. Ενώ στον δυτικό κόσμο την Αναγέννηση ακολούθησε ο Διαφωτισμός, στην Κρήτη την αναγέννηση διαδέχτηκε ο Μεσαίωνας για περίπου δυο αιώνες.

Το νησί της Κρήτης από την κατάκτηση του ήταν η χειρότερα κυβερνώμενη επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε αυτόν τον τόπο γεννήθηκε το 1725 (:) στην Ανώπολη Σφακιών ο Ιωάννης Βλάχος, σε ένα τόπο όπου η ιστορία αναβλύζει μέσα από το άγονο τοπίο, σε ένα μέρος όπου η προσημονία της απελευθέρωσης των χριστιανών από τους Τούρκους μεγάλωνε. Έχοντας αποκτήσει χρήματα από το εμπόριο, ο πατέρας του Ανδρέας φρόντισε να μάθει γράμματα και για αυτό ο Ιωάννης Βλάχος, ως μορφωμένος, απέκτησε το προσωνύμιο «Δασκαλογιάννης», με το οποίο και έμεινε στην ιστορία. Λόγω της ιδιοσυγκρασίας, της μόρφωσης και των ιδεών του αποφάσισε τη συμμετοχή των Σφακιών στα περίφημα Ορλωφικά.

Θε' μου και δώσ' μου 'πομονή και νου εις το κεφάλι, ν' αναθιβάλλω και να πω και τω Σφακιώ που τη Μάνη κρυφοκουβέντες είχασι με το Δασκαλογιάννη, οπούτονε ξεχωριστός, σε πλούτη κι αξιοσύνη με τη καρδιά του ήθελε στη Κρήτη Ρωμιοσύνη. Κάθε Λαμπρή και Κυριακή έβανέ το καπέλο και του Πρωτόπαππα λέγε «το Μόσχοβο θα φέρω, να τα συδράμη τα Σφακιά, τσι Τούρκους να ζυγώξου και για την Κόκκινη Μπλιά, δρόμο να τονε δώσου.

Ο Ιωάννης Βλάχος ή Δασκαλογιάννης με τους συντοπίτες του, επαναστατούν και θυσιάζονται όχι για το δικό τους συμφέρον αλλά υπέρ των αδερφών τους υπόδουλων Κρητικών. Θυσίασαν την ελευθερία τους, τις οικογένειές τους, έβαλαν στη φωτιά όλο τους το βίος, προς όφελος των υπόλοιπων σκλαβωμένων χριστιανών.

Σα θέλεις Δάσκαλο Γιαννιό να μη κακαποδόσεις, πες μου ίντα 'το ν' αφορμή, πόλεμο να σπκώσεις. Οι Σφακιανοί δοσίματα, χαράτσια δεν εδίδα, πες μου ποιος είναι αφορμή και πέσαν στη παγίδα... Ο Δάσκαλος τον εγροικά, γυρίζει και του κάνει (καπνό από το στόμα του κι απ' τα 'ρθούνια βγάνει): -Καλέ πασά, ίνταν' αυτά 'που κάθεσαι και λείεις; Και τον λαό που 'χάθηκε

«Όυλες οι μπάντες του νησιού, βγάλασι παλικάρια
Όυλοι ανθρώποι τση φωτιάς, ανθρώποι του πολέμου
Μα ένας εβγήκε Δάσκαλος, ο Σφακιανός ο Γιάννης
που είχε στο νού του το Χριστό, το Δάσκαλο του κόσμου,
Έτσα κι αυτός μαρτύρησε» (1)

περίσσια τονε κλαίεις; 'που 'πέρασαν οι γ'εκατό απού 'ρθετε στην Κρήτη, και κάμετε τσι Κρητικούς και δεν ορίζουν σπίτι, μουδέ και τσ' απατούς τωνα, μουδέ και τα παιδιά των, μουδέ και την ζωή των, μουδέ τα πραγματά των. Ολημερνίς εις τσ' εγκαριές, στα βάσανα και κόπους... Αλήθειες λες, οι Σφακιανοί δοσίματα δε δίνου, και τ' άρματά τωνα κιανιούς ποτές δε παραδίδου. Τση Κρήτης τσ' άλλους χρισθιανούς απού 'ναι στου Σουλτάνο, δε τσ 'χετε για τίποτα στο κόσμο τον απάνω. Γι' αυτά και 'γω αποφάσισα τη Κρήτη να σπκώσω, κι από τα νύχια τω Τουρκώ να την ελευτερώσω. Πρώτο για τη πατρίδα μου, δεύτερο για τη πίστη, τρίτο για τσ' άλλους χρισθιανούς που κάθονται στη Κρήτη, γιατί κι αν είμαι Σφακιανός, παιδί της Κρήτης είμαι και να θωρώ τσι Κρητικούς στα

βάσανα πονεί με...

Με αυτά τα ιδανικά γαλουχήθηκαν οι Σφακιανοί, να ελευθερώσουν την Κρήτη από τον Τούρκο κατακτητή. Αυτή την πρώτη μεγάλη επανάσταση κατά των Οθωμανών ήρθε η λαϊκή μούσα και τη διατήρησε μέσα από τα τραγούδια. Ο πόθος των Σφακιανών να ελευθερώσουν τους υπόλοιπους χριστιανούς πέρασε μέσα στο ριζίτικο τραγούδι. Όλες οι προετοιμασίες, η επανάσταση, η κατάληξη της και τέλος η θυσία του Ιωάννη Βλάχου και των Σφακιανών πέρασε στην αιωνιότητα μέσα από το τραγούδι. Κύρια πηγή είναι το τραγούδι που διατήρησε με την πένα του ο Αναγνώστης Σκορδύλης όταν του το είπε ο αγράμματος βοσκός Μπατζέλιος, και οι δύο με καταγωγή από το Μουρί Σφακιών. Το ριζίτικο τραγούδι είναι ο ήχος της βαριάς και πολύπαθης ιστορίας μας και κανένας δεν θα μπορέσει να το

ερμηνεύει αν δεν σκύψει να αψουγκραστεί την ίδια την ιστορία μας από τα βάθη των αιώνων, που αντιβιά αρμονικά στις σημερινές ζωντανές φλέβες.

Αυγή τσ' αυγής θα σπκωθώ, που τού βουνού τη ρίζα
να σύρω να ξεμερωθώ στη κόρδα του Τροχάρη,
να μου βγορίσουν τα Σφακιά, το Σφακιανό Καστέλι
να ακούσω αρμάτω ταραχή. (2)

Μέσα στον Απρίλιο του 1770, οι Σφακιανοί είχαν συγκεντρώσει μια δύναμη 2.000 ενόπλων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων στάθμευε πάνω από την Κράπη και γύρω από τ' Ασκύφου. Γνωρίζοντας ότι η δύναμη αυτή ήταν μικρή για ν' αντιπαρατεθεί μόνη της με τους Οθωμανούς, οι Σφακιανοί αποφάσισαν να στείλουν ορισμένους πρόκριτους και καπετάνιους στις γειτονικές επαρχίες, προκειμένου να διαλαλήσουν τους σκοπούς της επανάστασης και να ζητήσουν τη συνδρομή τους. Στα περισσότερα χωριά η υποδοχή που τους έγινε ήταν θετική, αλλά σπάνια η υποστήριξη αυτή μετουσιωνόταν σε κάποια πράξη ή ουσιαστική πρωτοβουλία. Στο μεταξύ, τα νέα της κινιποποίησης των Σφακιανών δεν άργησαν να φτάσουν στους πασάδες της Κρήτης, οι οποίοι θορυβήθηκαν ιδιαίτερα από την ιδέα μιας εξέγερσης των χριστιανών. Θέλοντας να αποτρέψουν τη διάδοση τέτοιων ιδεών, άφησαν να γίνει γνωστό ότι συγκέντρωσαν μια στρατιωτική δύναμη 15.000 ανδρών για την καταστολή της εξέγερσης, ώστε να πείσουν τους Σφακιανούς να σταματήσουν την κινιποποίηση και να παραδοθούν.

Εμήνυσε ο Αρχηγός ο Δάσκαλος ο Γιάννης,
να βγούνε στην Ανώπολη οι άντρες τσ' επαρχίας
γιατί θε να σπκώσουνε πολεμικιά σημαία,
κάτω στη Κράπη να βρεθούν, τσι Τούρκους να μποδίσου
μη τα πατήσουν τα Σφακιά. (3)

Οι Σφακιανοί αντιμετώπισαν με γενναίοτητα και αυταπάρνηση τον οθωμανικό στρατό στην Κράπη, στ' Ασκύφου, στην Ίμπρο, στα Ασφένδου και στην Ανώπολη, αλλά σε αντίθεση με τους Οθωμανούς δεν μπορούσαν να αναπληρώσουν τις απώλειές τους ούτε άμεσα ούτε αργότερα. Κατά συνέπεια, ο Δασκαλογιάννης και οι συν αυτό θα πρέπει να κατάλαβαν ότι ο αγώνας

είχε κριθεί, και έστρεψαν πλέον τις προσπάθειές τους στο να φυγαδεύσουν όσα περισσότερα γυναικόπαιδα μπορούσαν.

Μ' άλλοι που το Ξυλόσκαλο εμπήκαν ίσια κάτω κι όσες ευρήκαν φάμελιές τση κάνουν άνω κάτω. Λίγοι 'σαν που φυλάγασι κι εξάφνου τσι πλακώσα και μόνο στο Νερούτζικο φτάνου κι ετσέ 'στυλώσα γιατί σαν ξέγνιοι οι Σφακιανοί πως απο κει δε μπαίνου. Λίγοι 'σαν οι βαριόμοιροι και που να πρωτοπχαίνου; και σαν το 'μάθαν ξαφνικά πως παίρνου τα παιδιά των από το γλάκι ο ιδρωτας, τρέχει στα γόνατα των, δρομαχισμένοι τρέχουσι μήπως και τα γλιτώσου, γη ν' αναγκάσου τη Τουρκιά να θελέ τα σκοτώσου. Καλιά να τα σκοτώσουσι, παρά να σκλαβωθούσι και να αλλαξοπιστήσουσι και Τούρκοι να γενούσι. Φτάνου στο Ξυλόσκαλο, πόλεμο τονε κάνου, μα 'που τα γυναικόπαιδα κιανένα δε προφτάνου. Τούρκους σκοτώσασι πολλούς και πάνουσι και σκλάβους και τέσσερα αγαδόπουλα απο τσι γιαννιτσάρους, σκοτώνονται και Σφακιανοί έντεκα παλικάρια, που 'μπαίναν εις το πόλεμο άφοβα σαν λιοντάρια τσι σκλάβους απου πιάσασι, τ' αλλάξασι με σκλάβες, κι εξεσκλαβώσα δεκατρείς κοπέλες και μανάδες. Κι ούλους τσι Τούρκους δώχνουσι που τ' Ομαλου τα μέρη, κυνηγτούς τα' εκύσασι κάτω στα κάτω μέρη."

Στο απόσπασμα αυτό αποτυπώνεται η αγωνία των Σφακιανών πολεμιστών που διαρκώς λιγοστεύουν να σώσουν τις οικογένειές τους από τη σφαγή. Μετά την κατάληψη της Ανώπολης και της Αράδαινας, ο Δασκαλογιάννης και οι υπόλοιποι ένοπλοι Σφακιανοί κινήθηκαν δυτικότερα προς τον Άγιο Ιωάννη, ενώ οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Αγία Ρουμέλη και επιχείρησαν να μπουν στο φαράγγι της Σαμαριάς από τις Πόρτες, όπου τους απώθησε ισχυρή φρουρά των Σφακιανών υπό τον καπετάν Μπουνάτο. Οι πιθανότερες των Σφακιανών για νίκη είχαν πλέον εξανεμιστεί και το μόνο στο οποίο μπορούσαν να ελπίζουν ήταν μια έντιμη ειρήνη, με κύρια προϋπόθεση τη χορήγηση αμνηστίας σε όσους είχαν εμπλακεί στις συγκρούσεις. Γνωρίζοντας ότι οι Σφακιανοί βρίσκονταν σε δύσκολη θέση, οι Οθωμανοί έθεσαν σκληρούς όρους για τον τερματισμό των συγκρούσεων. Αντιλαμβανόμενος ότι οι Σφακιανοί δεν μπορούσαν πια να ελπίζουν σε ανατροπή της στρατιωτικής κατάστασης ή σε έξωθεν υποστήριξη, ο Δασκαλογιάννης αποφάσισε να παραδοθεί. Ορισμένοι καπετάνιοι όπως οι Μανούσακας και Χούρδος προσπάθησαν να τον μεταπείσουν, αλλά ο ίδιος έμεινε πιστός στην απόφασή του και τον Μάιο του 1771 παραδόθηκε στην φρουρά του Φραγκοκάστελου. Από εκεί, ο Δασκαλογιάννης μεταφέρθηκε στον Χάνδακα, όπου φυλακίστηκε για ένα διάστημα και τελικά

γδάρθηκε ζωντανός στις 17 Ιουνίου 1771.

Δε τον απόπιε το καπνό, μουδέ και το καφέ του, λουρίδες την εβγάλασι οι σκύλοι τη προβέ του, κι οντέν τον απογδάρασι έτριξε η μια του χέρα και τότες ετουρκέυασι τη μια ντου θυγατέρα, τουρκέυγου και την άλλη ντου, χανούμισσα τη κάνου, κι ερώτα για τον κύρη της, ίντα τον αποκάνου. Κείνη στο γλέντι κάθεται, με τ' άλλα παλικάρια, και 'κείνον τον ετρώασι τση θάλασσας τα ψάρια. Δασκαλογιαννοπούλες μου, ετσά τονε γραφτό σας, Τούρκας παιδί να μυριστεί τση νιότης τον ανθό σας. Άραγες να βαστάξετε, τούρκισσες να γενείτε, και Τούρκους να βυζάξετε, παιδιά σας να τα πείτε; Που σας αρπάξα σα θεριά, που τη γλυκιά σας μάνα, τον ακριβό τον κύρη σας, σα ρίφι τον εγδάρα. Άραγες το λογιάζετε, αμάλαγα κοράσια, απού σαςε ζηλέυασι του Μάη τα κεράσια; Αρχοντοπούλες ακριβές, αφράτα κοπελούδια απού σας εζηλέυασι τ' Απρίλην τα λουλούδια. Εσείς κοπέλες Σφακιανές, κρίνα ξεφουντωμένα, πώς να σας εμαράνουσι κανάκια μολεμένα;

Μαζί με τον Δασκαλογιάννη παραδόθηκαν και αρκετοί σύντροφοί του, μεταξύ των οποίων και ο Πρωτόπαπας. Αυτοί έμειναν αρχικά φυλακισμένοι στο Ηράκλειο, απέδρασαν από τη φυλακή μετά από χρόνια και επέστρεψαν στα ρημαγμένα πλέον Σφακιά.

Στης Ζιούς το κάμπο βγαίνουνε μια δεκαρέ νομάτοι

μια δεκαρέ, δωδεκαρέ, σωστοί σα δεκαπέντε

μα 'ναι σκουροί κι ανάλλαγοι και γαριοφόρεμενοι

παιδιά μην είναι Σφακιανοί κι απού το Καλλικράτη; (4)

Αναστενάζου θλιβερά και χύνου μαύρα δάκρυα, πώς αποδώκα τα Σφακιά, τση λευτεριάς τα κάστρα, πού 'χαν καράβια ξακουστά και ναύτες παινεμένους, σε Πόλη και σε Βενεθιά περίσσια ξακουσμένους...

Πού έν' οι γιάντρες τω Σφακιώ, ούλοι μικροί μεγάλοι, απού πρωτοσπκώσανε του βασιλιά κεφάλι; Δάσκαλε Γιάννη, ξακουστέ, Πρωτόπαπα αντρειωμένε, στη γνώση και στη φρόνεψη απ' ούλους παινεμένε. Ανώπολη κι Αράδαινα, κι εσείς Αηγιαννιώτες, πού 'ναι τα παλληκάρια σας, οι γιόμορφοι παιγιώτες;...

Ασκούφου, που 'ναι οι Πάτεροι, αυ' οι Μαυροπατέροι, οι τιμημένοι στην αντρεία, τση Κρήτης το ξαθέρι; Λεβέντες Καλλικραθιανοί, Νιμπριώτες αντρειωμένοι, Γιωργιτσιανοί μου φρόνιμοι και κοσμογυρισμένοι. Πού είστε οι Βολουδιανοί, τω Σφακιανών αζάδες, που κάνετε κι ετρέμασι τση Κρήτης οι πασάδες; Πού είστε οι Δασκαλιανοί

και σεις οι Μιχελιάκοι, και Βλάχοι και Σαπόληδες κι εσείς οι Στρατηκάκοι; Βαρδάκοι και Σκορδύληδες κι εσείς οι Κουτρομπάδες, πού 'χετε στην παλάμπ σας τσι γιαννιτσαραγάδες; Πού είστε οι Σπαντιδιανοί, οι Μπούρμπαχοι και άλλοι, οι Χούρδηδες και Σφακιανοί ούλοι μικροί μεγάλοι; Άλλους έφα' ο πόλεμος κι άλλοι ξεπνευτήκα...

Πού 'ναι η Χώρα τω Σφακιώ με τα πολλά καράβια, με τ' εκατό τση εκκλησιές, τα πλούσια τα σεράγια; Το Μεσοχώρι, Ομπρός Γιαλός, το Θόλος, το Γιωργίτσι, ούλα γενίκασι σωρός και δε βγορίζε σπίτι. Λιβανιανά κι Ανώπολη, Μουρί και Κομιτάδες, πού είναι τα κονάκια σας, χαμόσπιτα κι οντάδες; Άη Γιάννη κι Αράδαινα, Λουτρό κι Αγία Ρουμέλη, που τα καράβια κανάσιν οι Σφακιανοί μαρνέροι; Βρασκά, Βουβά και Πατσιανέ κι Αγώργια τα δικά σας, πού είναι οι οντάδες σας, τα καμαρόσπιτά σας; Ούλα γενίκαν τρόχαλος και ποιός να τ' αναχτίσει, που πιάσαν οι νοικοκυροί Ανατολή και Δύση. Για δεν των έκανε καρδιά τσι Τούρκους να γροικούσι κι άλλοι στον Άδη πήγασιν εκεί και κατοικούσι...

Παρά το άδοξο τέλος της, η επανάσταση του 1770 αποτέλεσε σημαντικό προηγούμενο και εμπειρία για όσες ακολούθησαν τον 19ο αιώνα στην Κρήτη και την υπόλοιπη Ελλάδα. Οι όροι της αντιπαράθεσης ήταν εξαρχής πολύ αρνητικοί για τους ντόπιους χριστιανούς, καθώς διέθεταν ελάχιστους οικονομικούς πόρους, μικρό αριθμό όπλων και πυρομαχικών, καθόλου πυροβολικό, μικρό στόλο και περιορισμένη έξωθεν υποστήριξη, ενώ οι Οθωμανοί διέθεταν όλα τα παραπάνω σε αφθονία. Οι Σφακιανοί αντιμετώπισαν εξαρχής ανυπέβλητες δυσκολίες ως προς την οργάνωση της άμυνάς τους, ενώ καταλυτικό ρόλο έμελλε να έχει η αδυναμία τους να πείσουν τους άλλους χριστιανούς να συμμετάσχουν στην εξέγερση. Στον βαθμό που οι αποτυχίες μπορούν και πρέπει να γίνονται μάθημα για το μέλλον, η επανάσταση του Δασκαλογιάννη θα έπρεπε να διδάξει τους Έλληνες να στηρίζονται μόνο στις δικές τους δυνάμεις, να βλέπουν τα πράγματα νηφάλια και να μην εμπιστεύονται αυτόκλητους «συμμαχούς», επειδή το κίνητρό τους για να αναμικθούν στις ελληνικές υποθέσεις ήταν -και είναι- να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα, και όχι αυτά των Ελλήνων.

Μα ίντα να κάμουν οι φτωχοί, κακός είναι κι ο ζόρες, αυτοί καλά το λόγιασα να πάρουσι τσι χώρες. Κι αν δεν ημπόρεσαν, δεν είναι και ντροπή ντω, μόνο πως την επάθασι από την κεφαλή ντω. Γιατί δεν είχαν αφορμή, μονάχοι των εξιούσα, στα χώματά τωνε ποτέ Τούρκοι δεν επατούσα. Δοσίματα δεν έδιδα μουδέ 'γγαργιές, εκάνα τα δυο των πόδια των Τουρκώ σ' ένα παπούτσι εβάνα. Είχαν και τα καράβια τω, που

των εκουβαλούσα, σα μπέπδες και πρίτζιπες εις τα Σφακιά περνούσα. Ας ήθελα συλλογιαστού, καλά να το μετρήσου, ούλους τσι Τούρκους μοναχοί πώς θα τσι πολεμήσου; Ο Μόσκοβος κι αν ήτονε στη Γαύδο για να φτάξει, πάλι η Τουρκιά επρόφτανε να τσι μεσορημάξει. Μα δίκως να την κάμουσι την Κρήτη Ρωμποσύνη να τα ξεβγάλουν τα Σφακιά δεν ήτονε δικιοσύνη. Εκλείσασι τ' αμάθια των γιατί βαριά πονούσα, να βλέπουσι τσι Κρητικούς στα χάλια που περνούσα. Κι ομοιάσασι του μέρμηγκα, που λέει η παροιμία «το πως σαν οργιστεί ο Θεός τον κάνει σαν τη μύγια, φτερά του δίδει και πετά και τη φωλιά τ' αφήνει, και βρίσκει τονε το πουλί, και τότε καταπίνει».

Μαύρο καπνό είδα κι έβγαينه και κόκκινο ντουμάνι,

κι άκουσα κι αναστεναγμό 'νιούς βαριαρρωσπημένου,

θεριό ήταν κι αναστέναξε στο ψυχομαχισμό του

Δάσκαλε Γιάννη τω Σφακιώ και συ κι οι οπλαρχηγοί σου

σας εξεγέλασε η Τουρκιά. (5)

Παρότι έχουν περάσει 250 χρόνια από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, τα διδάγματά της παραμένουν επίκαιρα: Ελευθερία χωρίς θυσίες δεν γίνεται και οι ευκαιριακές συμμαχίες μόνο καταστροφή φέρνουν. Ο σπόρος της ελευθερίας που έπεσε το 1770 άρχισε να ανθίζει 50 χρόνια αργότερα, όταν στη σύναξη των χριστιανών προκρίτων στη Θυμιανή Παναγία τον Μάιο του 1821 θα αποφασιστεί η συμμετοχή των χριστιανών του νησιού στην Παλιγενεσία του Έθνους, με αρχηγούς 10 Σφακιανούς στρατηγούς, μεταξύ των οποίων και ο Γεώργιος Δασκαλάκης ή Τσελεπής, εγγονός του Δασκαλογιάννη από τον γιο του Αντρέα. Θα ακολούθησουν ακόμα αρκετοί αγώνες για την χειραφέτηση των χριστιανών και την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, με «σταθμούς» το 1833, το 1841, το 1858, την επανάσταση του 1866-69, τη Μεταπολιτευτική Επανάσταση του 1895-1896 και τελικά την επανάσταση του 1897. Ακολουθώντας το παράδειγμα του Δασκαλογιάννη, οι Σφακιανοί έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλες αυτές τις επαναστάσεις, χωρίς να υπολογίσουν τις απώλειες σε έμφυχο και άψυχο υλικό. Μια χούφτα άνθρωποι τα έβαλαν με μια μεγάλη και ισχυρή αυτοκρατορία, και όμως τα κατάφεραν. Ας είναι αιωνία η μνήμη όλων εκείνων που με το αίμα τους συνέβαλαν στον ιερό αγώνα.

*Ο Ευτύχιος Κοπασάκης είναι πρόεδρος του Συλλόγου Σφακιανών Χανίων

Πηγές

Λιμαντζάκης Γιώργος, ιστορικός, «250 χρόνια από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη: Το διεθνές περιβάλλον, τα τοπικά γεγονότα και η αντίκτυπος» και **Μανουσαλάκης Γιώργος**, «Δασκαλογιάννης ο πρωτο-

μάρτυρας της επανάστασης του 1770», αμφότερα από το επετειακό τέυχος του Συλλόγου Σφακιανών Χανίων και της Αντιπεριφερειακής Χανίων με τίτλο *Η επανάσταση του Δασκαλογιάννη μέσα από το ριζικό τραγούδι*, Μάρτιος 2020.

ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΣΕ ΣΚΟΠΟΥΣ

1. Στον ουρανό χορεύουνε είναι το 1 και το 3
2. Στην ξισομεριά είναι το 2
3. Στο μάνα κιονίζε στα βουνά είναι το 4
4. Στη βασιλοπρόβα είναι το 5.